

CORRECTIVE TECHNOLOGIES OF INCLUSIVE EDUCATION APPLICATION IN PRESCHOOL GROUPS

Kifayat Mammadova

Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,
Chief Specialist of the Department of Preschool Education Development
E-mail: kifayet.memmedova.1977@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-1360-5909>

Abstract. The article discusses the impact of the use of inclusive education correctional technologies in pre-school groups on the active participation of each child with disabilities in learning, communication with peers, independent demonstration of knowledge and skills, independent activity, physical and psychological development of children. At the same time, the interaction of teacher and parent in the organization of this work, the organization of work in parallel with the family, parental education, games to be applied in this direction, the application of other strategic technologies are widely discussed.

Keywords: school preparation group, inclusive education, individual plan, correction, psychophysical development, knowledge, skills, technology, game, teacher, child, parent.

To cite this article: Mammadova K. (2022) Corrective technologies of inclusive education application in preschool groups. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol 239, Issue II, pp. 57-69.

Article history: received – 20.04.2022; accepted – 11.05.2022.

İNKLÜZİV TƏHSİLİN MƏKTƏBƏHAZIRLIQ QRUPLARINDA TƏTBİQİ

Kifayət Məmmədova

Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu,
Məktəbəqədər təhsilin inkişafı şöbəsinin baş mütəxəssisi
E-mail: kifayet.memmedova.1977@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-1360-5909>

Annotasiya. Məqalədə məktəbəhazırlıq qruplarında inklüziv təhsildə tətbiq olunan korreksiyaedici texnologiyaların tətbiqindən, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların fiziki və psixoloji inkişafına, ünsiyyət qurma bacarıqlarının formalaşdırılmasına, bilik və bacarıqlarını özünəməxsus tərzdə nümayiş etdirmələrinə, müstəqil fəaliyyət göstərmələrinə təsir imkanlarından danışılır. Eyni zamanda, bu işin ailə ilə paralel şəkildə təşkilindən, tərbiyəçi-müəllim və valideynlərin qarşılıqlı əməkdaşlığından, valideynlərin maarifləndirilməsindən, bu istiqamətdə müxtəlif oyunların, digər təlim texnologiyalarının tətbiqi yollarından geniş şəkildə bəhs olunur. Həmçinin qeyd olunur ki, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların inkişafında korreksiyaedici texnologiyaların böyük rolu vardır.

Açar sözlər: məktəbəhazırlıq qrupu, inklüziv təhsil, fərdi plan, korreksiya edici texnologiyalar, psixofiziki inkişaf, bilik və bacarıqlar, oyunlar, tərbiyəçi-müəllim, valideyn.

Məqaləyə istinad: Məmmədova K. (2022). Inklüziv təhsilin məktəbəhazırlıq qruplarında tətbiqi. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil», № 2 (239), səh. 57-69.

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 20.04.2022; qəbul edilib – 11.05.2022

Giriş / Introduction

Azərbaycanda məktəbəqədər təhsilin modernləşdirilməsinə istiqamətlənmiş təhsil siyasəti təhsilin əsas keyfiyyət göstəricilərindən biri kimi məktəbəqədər yaşlı uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasında, gələcək məktəb həyatına hazırlanmalarında təkanverici rol oynayır. Məktəbəqədər təhsil sahəsində müasir tələblərə uyğun olaraq aparılan islahatların uşaqların fiziki və əqli inkişafına, mənəvi rifahına, ehtiyac və tələblərinin təminatına xidmət etməsi özünü sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təhsil hüquqlarının qorunması və həyata keçirilməsi məqsədi ilə inklüziv təhsilə keçid istiqamətində əldə olunmuş nailiyyətlərdə bir daha aydın şəkildə göstərir. Respublikamızda uşaqların hüquqlarının beynəlxalq səviyyədə qorunması, təhsilə yiyələnmələrində bərabər hüquqlarının təmin edilməsi istiqamətində aparılan təqdirəlayiq işlər uşaq hüquqlarının qorunmasını beynəlxalq səviyyədə əks etdirən BMT Baş Assambleyasının 44/25 sayılı qətnaməsi ilə 20 noyabr, 1989-cu ildə qəbul edilmiş və 2 sentyabr, 1990-cı ildə qüvvəyə minmiş “Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya”ya əsaslanmışdır. Konvensiyanın 23-cü maddəsinin 1-ci bəndində deyilir: “1. İştirakçı dövlətlər təsdiq edirlər ki, əqli və ya fiziki çatışmazlığı olan uşaq onun ləyaqətini təmin edən, özünə inamını artıran və cəmiyyət həyatında fəal iştirakını asanlaşdıran şəraitdə tam dəyərli və ləyaqətli həyat sürməlidir”. Uşaq hüquqlarının beynəlxalq səviyyədə qorunmasını yüksək dəyərləndirən Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə respublikamız 1992-ci ildə BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasına qoşulmuş, 1998-ci ildə isə BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasının müddəalarını özündə əks etdirən “Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

Əsas hissə / Main part

Respublikamızda “Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili ilə əlaqədar İnkişaf Proqramı” 2005–2009-cu illərdə AR Təhsil Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilmiş və uşaqların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi ilə bağlı respublikanın bütün təhsil müəssisələrində uşaqlar üçün bərabər imkanların yaradılması, sağlam və xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların birgə təhsilinin təşkili, əlil uşaqlara tolerant və bərabərhüquqlu yanaşılması və beləliklə, inklüziv təlimə keçidin reallaşdırılması proqramının əsas məqsədi kimi qarşıya qoyulmuşdur. Təbii ki, proqramda nəzərdə tutulmuş əsas məqsədlər bu illər ərzində yüksək səviyyədə reallaşdırılmış, təhsilin bu istiqamətində xeyli nailiyyətlər əldə olunmuş, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların

məktəbəqədər təhsilə cəlb edilməsi, eyni zamanda, onlar üçün inşa edilmiş xüsusi təhsil müəssisələrinin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması və müasir avadanlıqlarla təchiz olunması istiqamətində bir çox işlər görülmüşdür. Prezident İlham Əliyevin 14 aprel, 2017-ci il tarixində imzaladığı “Məktəbəqədər təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 3-cü maddəsində “3.0.6. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların inklüziv təhsilinin təşkili” [“Məktəbəqədər təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu., 2017], Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2018-ci il, 26 fevral tarixli “Sağlamlıq imkanları məhdud olan məktəbəqədər yaşlı uşaqların təhsilinin dövlət standartları”nın təsdiq edilməsi haqqında qərarında “1.3.3. uşaqlarda mövcud nitq, motorika, sensor və davranış pozulmalarının aradan qaldırılması ilə yanaşı, onlarda psixi funksiyaların formalaşdırılması, həyati təcrübənin genişləndirilməsi və ətraf aləm haqqında biliklərin mənimsənilməsi məqsədi ilə korreksiyaedici təlim-tərbiyənin təşkil edilməsi” [Sağlamlıq imkanları məhdud olan məktəbəqədər yaşlı uşaqların təhsilinin dövlət standartları., 2018], 8 avqust, 2019-cu il tarixli “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı”nın təsdiq edilməsi haqqında Qərarının 6.2.6, 8.1.2. və 8.1.3. bəndlərində “6.2.6. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla işləmək bacarığı (müvafiq mütəxəssislər – loqoped, surdoloq tərəfindən korreksiyaedici və psixoloji dəstək)”, 8.1.2. Uşaqların bərabər inkişafının təmin edilməsi”, “8.1.3. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarla müvafiq korreksiya işinin təşkili”nin) [Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı., 2019] qeyd olunması da bir daha respublikamızda sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların məktəbəqədər təhsillə təmin edilməsinə təkan verdi. Bu baxımdan respublikamızın orta ümumtəhsil məktəblərinin nəzdində fəaliyyət göstərən məktəbhazırlıq qruplarında çalışan müəllimlərin, eyni zamanda müvafiq mütəxəssislərin sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarla işlərini bu qanun və qərarlardan irəli gələn tələblər əsasında təşkil etmələri işin səmərəliliyinə xidmət edir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahədə təlim uşaqyönümlü və inkişafyönümlü prinsiplərə uyğun olan innovativ strategiyalar əsasında təşkil olunur. Buna baxmayaraq, bəzi valideynlər müəllimlərin sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlara daha çox vaxt sərf edib, digər uşaqlara lazımı qədər diqqət ayırmayacaqlarından narahatlıq hissi keçirirlər, lakin dünya təcrübələrinə əsaslanan araşdırmalar göstərir ki, belə yanaşmalar narahatlığa əsas vermir. Məsələn, İngiltərədə problemlə bağlı aparılan tədqiqatlar göstərmişdir ki, inklüziv qruplardakı uşaqlar, digər qruplarla müqayisədə, daha yüksək nəticələr göstərilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, burada əldə olunan nailiyyətlər həm sağlam, həm də xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların nəticələrini əhatə edir. Bütün bunların valideynlərə izah olunmasının ən səmərəli yolu isə onlarla bu istiqamətdə aparılan müntəzəm marifləndirmə işinin praktik tövsiyələr əsasında təşkilini həyata keçirməkdir. Bu

baxımdan, müəllimlərin daim yeniliklər axtarışında olmaları, bu istiqamətdə biliklərini və təcrübələrini artırmaları əsas şərtlərdəndir.

“Sağlamlıq imkanları məhdud olan məktəbəqədər yaşlı uşaqların psixoloji və fiziki inkişafında müşahidə olunan pozulmalar aşağıdakı kateqoriyalara bölünür:

– eşitmə qüsurları (müəyyən zədələnmələr səbəbindən eşitmə analizatorlarının pozulması);

– görmə qüsurları (vizual analizatorların zəifliyi);

– nitq qüsurları;

– dayaq-hərəkət sisteminin pozulmaları;

– kəllə-beyin zədələri (əqli funksiyaların pozulmaları);

– emosional-iradi pozulmalar (qeyri-adekvat davranış);

– kompleks pozulmalar (bir neçə qüsurun mövcudluğu, məsələn, serebral ifliclə yanaşı, eşitmə qüsurlarının olması və s.)”¹.

Təbii ki, qeyd olunan kateqoriyaların ağır dərəcələrinin mövcud olduğu uşaqlar xüsusi məktəblərdə, qismən yüngül dərəcəli uşaqlar isə məktəbhazırlıq qruplarında digər uşaqlarla birlikdə təhsil alırlar. Məktəbhazırlıq qruplarında sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarla iş zamanı valideynlərin tərbiyəçi-müəllimlər tərəfindən “ünsiyyət, dəstək və maarifləndirmə”yə [Cəfərova L., Qasımova A., Rəsulova İ., Əzimzadə A., Ələkbərov F., Həsənova T., 2021] cəlb olunmaları nəticəsində valideynlərin əməkdaşlıq, məlumatın verilməsi, resurslar vasitəsi ilə övladlarının sağlamlıqları haqqında tərbiyəçi-müəllimləri məlumatlandırmaqları, bununla yanaşı müvafiq mütəxəssislərdən və s. alınan informasiyalar uşaqların psixi inkişafının, bilik və bacarıqlara yiyələnmə səviyyəsinin müəyyənəndirilməsinə zəmin yaradır. Təbii ki, uşaqlarla bu istiqamətdə qısa müddət ərzində aparılan ilkin işin təlimə başlamazdan əvvəl psixoloq, digər müvafiq mütəxəssislər, eyni zamanda tərbiyəçi-müəllim tərəfindən həyata keçirilməsi uşağın fərdi potensialına uyğun cari təlim planının hazırlanmasına, kurikulumun tələblərinə uyğun plan əsasında aparılan işin ilkin və sonda əldə olunmuş nəticələrinin fərqi görməyə imkan verir. Belə ki, diaqnostik dəyərləndirmə prosesində tərbiyəçi-müəllim uşağın inkişafı ilə bağlı topladığı meyarlara, həmçinin məşğələdəki müşahidələrinə əsasən, uşağın öyrənmə imkanlarındakı çətinlikləri müəyyən edərək, bu istiqamətdə apardığı işi uşağın öyrənməyə olan tələb və ehtiyaclarının təmin olunmasına uyğun təşkil edir. Bunlarla yanaşı, uşağın bilik və bacarıqlara yiyələnmə ehtiyaclarında yaranmış boşluqların təmin edilməsi üçün onun nailiyyətlərinin müntəzəm olaraq müşahidə, müsahibə, müəyyən tapşırıqlar

1 «Интегрированное и инклюзивное образование для ребенка с ограниченными возможностями здоровья» выступление на городском фестивале «Калейдоскоп социально-педагогических инноваций» 27 августа 2015 года в МОУ СОШ № 4. ст.2.

və s. vasitəsi ilə formativ qiymətləndirilməsi uşağın inkişafındakı irəliləmə və geriləmələrin ölçülməsini şəffaflaşdıraraq, əldə olunmuş nəticələr əsasında müəllimin fərdi planda qarşısına qoyduğu məqsədlərdə, nəzərdə tutduğu vaxtlarda və s. müəyyən dəyişikliklər etməsinə şərait yaradır. İşin belə sistemli təşkili uşağın təlimə olan ehtiyac və tələbatının ödənilməsinin inkişaf dinamikasını alqoritmik olaraq, summativ xarakterli yekun hesabatda əks etdirir ki, bunun da əsasında həm valideyn, həm də hesabatın təqdim olunacağı ibtidai sinif müəllimi uşaqdan gözlənilən nəticələrə hansı səviyyədə nail olması ilə, yaxud qeyd olunan tövsiyələrlə tanış olaraq, işlərini bunların əsasında təşkil edirlər. Unutmaq olmaz ki, uşaqlarla bu istiqamətdə aparılan işin səmərəli və davamlı olmasına müəllimin birtərəfli fəaliyyəti ilə deyil, müəllim – uşaq – valideyn əməkdaşlığının paralel təşkili ilə nail olunur.

Məktəbəhazırlıq qruplarında aparılan təcrübələr zamanı sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların bir çoxunda müşahidə edilən tez həyəcanlanma, yaxud müxtəlif nevroz hallarının və s. korreksiyasına başlayarkən aşağıdakı səbəblərin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi zəruridir:

- uşaqla müsahibə aparılması;
- uşağın müsbət əhvali-ruhiyyəsinə mane olan səbəblərin müəyyənləşdirilməsi;
- uşağın psixofiziki inkişafındakı problemlərin ilkin təzahürləri, ailədə onun sağlamlığına uyğun şəraitin olub-olmaması ilə bağlı konfidensiallıq əsasında (məxfilik gözlənilməklə) valideynlərlə fərdi söhbətlərin təşkili;
- uşaqla aparılan işin onun bilik və bacarıqlarının səviyyəsinə uyğun tələblər əsasında təşkil olunmasının müəyyənləşdirilməsi.

Problemlə bağlı məktəbəhazırlıq qrupunda müəllimin, psixoloqun, loqopedin, yaxud məktəbdən kənar xüsusi xidmət müəssisələrindəki mütəxəssislərin və b. apardığı işlə ailədə aparılan iş arasındakı qeyri-adekvatlıq bir çox hallarda ailədə uşaqla işin düzgün qurulmaması, valideynlərin uşaqla qarşılıqlı ünsiyyətinin zəifliyi, uşağın gündəlik rejim qaydalarının pozulması, televizor, kompüter, planşet, mobil telefonla gün ərzində həddindən artıq təmasda olması, yaxud hansısa xoşagəlməz təəssüratlarla yüklənməsi və s. səbəblərlə özünü göstərir. Göründüyü kimi, səbəblər yalnız təhsil müəssisələri ilə ailənin işində paralelliyn olmaması və böyüklərin bu işdə diqqətsizliyindən yaranır. Buna görə də əsas texnoloji yanaşmalardan hesab olunan ailələrlə əməkdaşlıq düzgün və vaxtında təşkil edilməli, bu kimi problemlərin zamanında aradan qaldırılmasına nail olunmalıdır. Bu baxımdan, valideynləri müntəzəm olaraq maarifləndirmək, söhbətlər aparmaq, onları uşağın gündəlik həyatında uyğunsuz dəyişikliklər etməkdən, yaşına və sağlamlığına uyğun olmayan informasiyalarla yükləməkdən çəkinmək, uşağın rejim qaydalarına əməl etmək və s. məsələlər barədə maarifləndirmək vacibdir.

Məktəbhazırlıq qrupunda sağlamlıq imkanları məhdud olan, fərdi potensialına uyğun plan əsasında aparılan işin sistemliliyinə uyğunlaşmış uşaq ailədə bu işin davamlılığını görmədikdə onun fiziki və idraki cəhətdən inkişafında müəyyən geriləmələr, aqressivlik, özünə inamsızlıq və s. yaranır. Buna görə də müəllimlər valideynlərlə müntəzəm surətdə qarşılıqlı əməkdaşlıq etməli, bu mövzularda müntəzəm iş aparmalı, təlimlərdə, tədbirlərdə onların iştirakına şərait yaratmalı və beləliklə, uşaqların orqanizmindəki psixofiziki pozulmaların korrektəedici-inkişafetdirici şəraitdə bərpasına birgə nail olmalıdırlar.

Təcrübələr göstərir ki, məktəbhazırlıq qruplarında sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar materialı qavramaqda, fiziki hərəkətlərin icrasında, kollektiv oyunlar zamanı oyun qaydalarına əməl etməkdə və s. müəyyən çətinliklər çəkir. Bütün bunlar isə uşağın təlim mühitinə tam adaptasiya olunmasında müəyyən maneələr yaradır. Bu səbəbdən müəllimlər inklüziv qruplarda sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqları qrup üçün təyin edilmiş təlim yükünün bir hissəsindən azad edərək, onların müvafiq fəaliyyət növünü seçmələrinə şərait yaratmalıdırlar. Eyni zamanda, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarla iş prosesində valideynlərin də təlim prosesində iştirakının təmin edilməsi, tədbirlərin, oyunların təşkilində ssenarinin tərtibinə cəlb edilmələri övladlarının psixofiziki xüsusiyyətlərini dərinlən bilən bələdçi kimi onların bu istiqamətdə aparılan işə daha yaxından kömək etmələrinə zəmin yaradır. Uşaqların psixofiziki inkişafında müşahidə olunan pozulmaların aradan qaldırılmasında, öyrənmə bacarıqlarının inkişafının təşkilində musiqi, oyuncaqlar, əşyalar, nağıl, psixogimmnastika, sensor vəsaitlər (rənglər, formalar və s.) vasitəsilə korreksiyaedici texnologiyalardan istifadə edilməsi məqsəduyğundur.

Korreksiyaedici texnologiyaların təşkili uşaqlarda öyrənməyə motivasiya yaradır, onların həm fiziki, həm də əqli sağlamlığının inkişafının müəllim və valideynlər tərəfindən innovativ üsullar vasitəsi ilə həyata keçirilməsini təmin edərək, təlimə olan maraqlarını artırır.

Məktəbhazırlıq qruplarında inkişafetdirici şərait aşağıdakı tələblər əsasında təşkil olunmalıdır:

- uşaqların fiziki və psixoloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- sanitar-gigiyenik qaydalara əməl edilməsi;
- məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların və əməkdaşların sağlamlığı üçün profilaktik tədbirlərin təşkili;
- inkişafetdirici mühitin uşaqların fiziki və əqli inkişafına xidmət edən resurslarla təşkili [Məmmədova K., 2018].

“Məktəbhazırlıq qruplarında sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla pedaqoji işin aşağıdakı tələblər əsasında təşkili mühüm şərtlərdəndir:

- şəxsiyyətyönümlü və uşaqyönümlü təlimin uşaqların bərabər hüquqları

əsasında təşkili;

- uşağın müstəqil fəaliyyətinə üstünlük verilməsi;
- uşağa psixofiziki inkişaf səviyyəsinə uyğun fərdi yanaşma (verilən tapşırıqların onun potensialına uyğun olması);
- uşağa birgə fəaliyyət zəmnində kiçik qruplarla tapşırıqları bacardığı qədər yerinə yetirmək və nümayiş etdirmək imkanının yaradılması;
- uşağın inkişaf aspektlərinin funksional vəziyyətinə uyğun olan fərdi inkişaf strategiyalarının tətbiqi;
- təlim mühitində tətbiq edilən metodların təlim prosesinə uyğun olaraq dəyişdirilməsi;
- uşağın bilik və bacarıq səviyyəsinə qoyulmuş tələblərə bacardığı qədər cavab verməsinin alqışlanması və nailiyyətlərinin dəyərləndirilməsi;
- təlimin subyekt-subyekt münasibətləri əsasında təşkili;
- valideynlərin problemlə bağlı məlumatlandırılması və prosesin qarşılıqlı əməkdaşlıq zəminində təşkil edilməsi” [Məmmədova K., 2018].

Məktəbhazırlıq qruplarında korreksiyaedici-inkişafetdirici texnologiyaların aşağıdakı mərhələlərlə təşkili işin nəticəyönümlülüyünə xidmət edir:

- *“diaqnostik mərhələ* – bu mərhələdə müəllim uşağın psixofiziki inkişafında müşahidə etdiyi hər hansı pozulma hallarının baş vermə səbəblərini aydınlaşdırmaq, bu istiqamətdə aparacağı işə uyğun strategiyaları müəyyənləşdirmək məqsədi ilə uşaqla və valideynlə ayrı-ayrılıqda diaqnostik xarakterli söhbətlər apararaq, müəyyən informasiyalar əldə edir (nəzərə almaq lazımdır ki, ilkin diaqnozun qoyulması psixoloq, loqoped tərəfindən həyata keçirilir);
- *qabaqlayıcı tədbirlərin proqnozlaşdırılması* – bu zaman müəllim uşağın davranışında, fəaliyyətində əvvəlcədən müəyyənləşdirdiyi qüsurları, yaxud səhvləri korrekt etmək üçün əməliyyatların təşkilini proqnozlaşdırır;
- *uyğun strategiyaların seçilməsi* – korreksiyaedici pedaqoji prosesin strateji tətbiqini əks etdirən bu mərhələdə tərbiyəçi-müəllim uşaqlarla işləmək üçün problemə uyğun məzmunu, forma və üsulları müəyyənləşdirir;
- *əməkdaşlıq və məlumatlandırma* – problemlə bağlı işin sistemli təşkil olunması məqsədi ilə müəllim uşağın intellektual inkişafındakı hər hansı nailiyyət barədə valideynləri müntəzəm olaraq məlumatlandırır;
- *analitik nəzarət* – tərbiyəçi-müəllim uşaq fəaliyyətinin nailiyyət səviyyəsi haqqında rəy bildirmək üçün onun korrektəedici inkişaf dinamikasına diaqnostik nəzarəti artırır və bu iş davamedici xarakter daşıyır [Məmmədova K., 2018].

Nəzərə almaq lazımdır ki, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlarda psixi proseslərin və funksiyaların ləngiməsi, qavrayış, yaddaş pozulmaları, ciddi nitq qüsurları, səbəbsiz qorxu, aqressivlik, hiperaktivlik və s. problemlərlə bağlı psixoloq, loqoped və s. mütəxəssislər tərəfindən korreksiyaedici və psixoloji dəstək

göstərilməsi, uşaqlarla bu istiqamətdə fərdi və sistemli inkişafetdirici işin aparılması onların psixofiziki inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərir. Məsələn, 5-6 yaşlı uşaqların nitqi ilə bağlı qüsurlara: kəkələmə, bəzi səslərin tələffüzündə çətinlik çəkmək, yaxud sözü bütünlüklə yanlış tələffüz etmək kimi hallara daha çox rast gəlinir. Bu halda nitq qüsurları, korreksiya olunma səviyyəsinə görə, aşağı, orta dərəcəli olan uşaqlarla loqopedin məşğul olması zəruridir. Araşdırmalara görə, bu yaş dövrlərində nitqindəki səslərin, sözlərin səhv tələffüzünə görə, korrektəyə ehtiyacı olan uşaqlar üstünlük təşkil edir ki, bunlarla da müəllim məşğələdə, yaxud məşğələdənkənar vaxtlarda səs və sözləri təkrarlamaqla, hecalarla deməklə, ritmə uyğunlaşdıraraq, əlləri bir-birinə vurmaqla və s. korrektəedici texnologiyalardan müntəzəm istifadə edərək iş aparır.

Uşaqların orqanizmində korreksiyaya ehtiyacı olan digər problemlər, məsələn, onurğa əyilməsi, qamətin düz saxlanmaması və s. meydana çıxdıqda isə ilk tibbi müayinədən sonra həkim məsləhəti əsasında onlarla korreksiyaedici-inkişafetdirici tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Müvafiq mütəxəssislər, müəllimlər tərəfindən il boyu uşaqların inkişafı üzrə aparılan müşahidələrin diaqnostik təhlilləri, mütəmadi olaraq qabaqlayıcı tədbirlərin keçirilməsi uşaqların inkişaf dinamikasına nəzarəti tənzimləyir. Eyni zamanda, müəllimin tədris planını da bu istiqamətdə tərtib etməsi uşaqlarla işin ardıcıl və məqsədyönlü aparılmasına, korrektənin səmərəliliyinə nəzarəti asanlaşdırır, lakin nəzərə almaq lazımdır ki, belə korrektə işləri uşağın az müddətdə müxtəlif bacarıq və qabiliyyətlərini tam mənada təmin etmir. Araşdırmalar göstərir ki, bu prosesin davamlı və sistemli tətbiqi, ilk günlərdən fərqli olaraq, uşağın inkişafında qismən görünməklə, günbəgün artır.

Məktəbhazırlıq qruplarında uşaqların ümumi inkişafı məqsədi ilə korrektəedici-inkişafetdirici işlərin *oyun texnologiyaları* vasitəsi ilə təşkil olunması daha səmərəli nəticələrin alınmasına zəmin yaradır, çünki müəllim tərəfindən məqsədli şəkildə təşkil olunmuş oyun öyrədici məqsəd daşısa da, uşaq üçün onun sadəcə həvəslə oynadığı bir oyundur və bu zaman uşaqda, özü də hiss etmədən, öyrədici təlim vasitəsi ilə düzəldilməsinə ehtiyac olan psixofiziki pozulmalarda reabilitasiya prosesi baş verir. Bu zaman uşaq öz bacarıqlarını sərbəst şəkildə göstərərəkən onun korrektəyə ehtiyacı olan davranışları, fəaliyyətindəki yanlışlıqlar daha şəffaf görünür ki, bunun da əsasında müəllim uşaq ilə korreksiyaedici işini hansı istiqamətdə quracağını asanlıqla müəyyənləşdirir, çünki oyun prosesi uşaqların öz biliklərini asanlıqla praktikaya tətbiq etmələrinə, mənimsədiklərini dəfələrlə təkrarlayaraq, vərdiş halına çevirmələrinə və bacarıqlarının kompetensiya xarakterli olmasına şərait yaradır. Məsələn, uşaqlara oyun zamanı gəlinciyin saçını darmaq, paltarının düyməsini dəfələrlə açıb-bağlamaq, dişlərini yumaq, ayaqqabısını təmizləmək, oyuncaqları yığmaq, guşəni səliqəyə salmaq və s. üçün

şəraitin yaradılması onlarda özünəxidmət bacarıqlarının formalaşmasına, səliqəyə diqqət yetirmələrinə, yaxud gündəlik məişətdə kiçik əmək vərdişlərinin yaranmasına səbəb olur. Təcrübələr göstərir ki, uşaqlarda bu bacarıqların formalaşdırılması izahetmə ilə deyil, oyun, əmək, yaxud təlim zamanı uşağın sərbəst fəaliyyətinə xidmət edən şəraitdə, praktik şəkildə öyrədilməsi daha səmərəlidir. Hərəkət bacarıqlarının inkişafına yönəldilmiş bu kimi tapşırıqların verilməsi zamanı uşaqların müvafiq resurslarla təmin olunması onların işi fərdi bacarıqlarına uyğun olaraq, ardıcılıqda və məsuliyyətlə yerinə yetirmələrinə, fəaliyyət prosesində etdikləri səhvləri görərək, yenidən sərbəst şəkildə düzəltmələrinə imkan yaradır. Bu səbəbdən, uşaqlarla müxtəlif oyunların keçirilməsi onların müstəqil fəaliyyətinə şərait yaradaraq, həyatı daha yaxından öyrənmələrini təmin edir.

5-6 yaşlı uşaqlarla süjetli-rollu oyunların keçirilməsi zamanı əvvəlcə bütün uşaqlar mövzu ilə tanış edilərək, obrazların hərəkətlərini, emosional vəziyyətlərini mənimsəyirlər. Oyun zamanı uşaqların fərdi xüsusiyyətlərinin, bacarıq səviyyələrinin nəzərə alınması, arzu və istəkləri əsasında psixofiziki fəallıqlarına uyğun rolların ifasına cəlb edilmələri onlarda yorğunluğun, daxili gərginliyin aradan qaldırılması məqsədi daşıyır. Eyni zamanda, oyunların süjet xəttinə uyğun olaraq, uşaqların söylədikləri müstəqil fikirlərin, yaşdırlarının hərəkətlərinə göstərdikləri münasibətlərin və s. dəyərləndirilməsi də uşaqlara stimula verir, onlarda yüksək əhvali-ruhiyyənin, özünənamə hissənin formalaşmasına xidmət edir.

Təcrübə göstərir ki, müəllimlərin qrupdakı özünəqapalı, utancaq uşaqlara güclü xarakterləri əks etdirən qəhrəman, qorxmaz cəngavər və s. kimi rolları, yaxud tərslik edən, güzəştə getməyənlərə özündənrazı, küsəyən, ağlağan, davakar və s. rolları canlandırmağı tapşırımları onların bu rolları ifa edərkən təməşəçilərin, yoldaşlarının münasibətlərini, öz davranışlarındakı mənfi xüsusiyyətlərlə həmin rol arasındakı oxşarlıqları asanlıqla görmələri həmin xoşagəlməz vərdişlərin korrekte olunmasına zəmin yaradır. Belə məzmununda məşğələlərin inklüziv qruplarda mütəmadi olaraq oyunlarla təşkili, qrupdakı digər uşaqlarla yanaşı, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların da şəxsiyyətinin, nitqinin və davranış mədəniyyətinin formalaşması korrektəedici xarakter daşıyır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 5-6 yaşlı uşaqların nitqinin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə *nağıl terapiyasının* təşkili öz korrektəedici və integrativ xüsusiyyəti ilə uşaqlarda müstəqillik, yaradıcılıq, öz emosiyalarını hissələrlə, jest və mimikalarla asanlıqla ifadə etmələri üçün real şərait yaradan texnologiyalardandır. Bu zaman hər bir uşaq nağıldakı hansısa obrazı canlandırmaqla sanki özünü onun yerinə qoyaraq, həmin obrazın keçirdiyi hissə və həyəcanları yaşayır. Bütün bunlar uşaqlarda ətrafdakılara qarşı laqeydlilik, səhlənkarlıq, bir sözlə – öz davranış və hərəkətlərindəki yanlışlıqları asanlıqla görüb, korrekte etmələrinə zəmin yaradır.

Məktəbhazırlıq qruplarında uşaqların nitqinin nağıl terapiyası ilə korreksiya zamanı onlarda aşağıdakı bacarıqlar formalaşır:

- nitq bacarıqlarının, emosional ifadələrdən istifadənin intensivləşdirilməsi;
- özünüifadətmə bacarıqlarının formalaşdırılması;
- sözlü təqlidmə bacarığı;
- nağıldakı obrazların hərəkətlərinin musiqinin ritminə uyğun, müstəqil nümayiş etdirilməsi;
- emosional fəaliyyətin pantomima, mimika və jestlərlə nümayişi;
- nağıldakı hadisələrə uyğun emosiyaların yanlış tələffüzlə, həyəcanlanmaqla deyil, daxili sabitliyi qorumaqla ifadəli və yaradıcı nümayiş etdirilməsi;
- fəaliyyətin iradi bacarıqlarla, müstəqil nümayiş etdirilməsi;
- nağılın süjet xəttinin ardıcılıqla səhnələşdirilməsi [Məmmədova K., 2018].

Nəticə / Conclusion

Aparılan tədqiqatlardan görünür ki, məktəbhazırlıq qruplarında korreksiyaedici texnologiyalardan istifadə uşaqlarda təlimə motivasiya yaradaraq, onların məşğələlərdə həvəslə iştirak etmələrinə, bilik və bacarıqlarını asanlıqla nümayiş etdirmələrinə, daxili həyəcanlarının aradan qalxması ilə fəaliyyətlərini məqsədyönlü şəkildə göstərmələrinə, onlarda sağlam həyat tərzinin formalaşmasına və s. geniş imkanlar yaradır. Qeyd olunur ki, psixoloq, müəllim və sahə mütəxəssislərinin təlim zamanı və təlimdən kənar vaxtlarda apardıqları müşahidə, valideynlərlə sorğu, söhbətlər, müvafiq mütəxəssislərdən alınan informasiyalar və s. sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların psixofiziki inkişafına zəmin yaradır.

Eyni zamanda, məqalədə məktəbhazırlıq qruplarında inklüziv təhsilin korreksiyaedici texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı valideynlərlə qarşılıqlı əməkdaşlıqdan bəhs olunur ki, bütün bunlar da öz növbəsində uşaqların psixofiziki inkişaf dinamikasını dəyişərək, ona yeni forma verməklə təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Qeyd olunur ki, “sağlamlıq imkanları məhdud olan hər bir uşağın təlimə fəal şəkildə qoşulmasına, yoldaşları ilə ünsiyyət qurmasına, qarşılıqlı əməkdaşlıq etməsinə, bilik və bacarıqlarını sərbəst şəkildə nümayiş etdirməsinə onların psixofiziki inkişafında müşahidə olunan pozulmaların aradan qaldırılmasında, öyrənmə bacarıqlarının inkişafı işinin təşkilində mühüm rol oynayan *musiqi, oyuncaq, əşya, nağıl, psixogimnastika, sensor* (rənglər, forma və s.) kimi korreksiyaedici texnologiyalardan istifadənin əhəmiyyətli dərəcədə təsiri vardır” [Məmmədova K., 2018].

Problemin aktuallığı. Məktəbəhazırlıq qruplarında sağlamlıq imkanları məhdud olan hər bir uşağın təlimə fəal şəkildə qoşulması, qrupdakı digər uşaqlarla ünsiyyət quraraq qarşılıqlı əməkdaşlıq etməsi, bilik və bacarıqlarını özünəməxsus şəkildə nümayiş etdirməsi, müstəqil və kompleksiz fəaliyyət göstərməsi kimi psixofiziki inkişafı istiqamətində aparılan işlər inklüziv təhsilin korreksiyaedici texnologiyalarla tətbiqini aktuallaşdırır.

Problemin elmi yeniliyi. Məktəbəhazırlıq qruplarında sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların müxtəlif fəaliyyət növlərində psixofiziki inkişaf istiqamətində aparılan korreksiyaedici texnologiyaların innovativ yollarla tətbiqi geniş şəkildə xarakterizə olunur. Bu istiqamətdə aparılan işin nəticə yönümlülük prinsipinə əsasən təşkili və nailiyyətlərin əldə olunması məqsədi ilə məqalədə psixoloq, müəllim, müvafiq mütəxəssislər və valideynlərin qarşılıqlı əməkdaşlığının zəruriliyindən geniş şəkildə danışılır və valideynlərin maarifləndirilməsi istiqamətində müxtəlif tövsiyələr verilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə məktəbəhazırlıq qruplarında uşaqların ümumi inkişafı məqsədi ilə korrektəedici-inkişafetdirici işlərin oyun texnologiyaları, nağıl terapiyası üsulları vasitəsilə, mərhələlərlə təşkili qaydaları izah olunur. Məqalədən ali və orta-ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrılar, müvafiq sahə mütəxəssisləri, metodistlər, müəllimlər, tərbiyəçi-müəllimlər, valideynlər bəhrələnmə bilirlər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. “Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı”nın təsdiq edilməsi haqqında AR Nazirlər Kabinetinin Qərarı. 8 avqust, 2019-cu il.
2. “Məktəbəqədər təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 14 aprel, 2017.
3. «İnklüziv təhsil: təcrübə və qarşıda duran vəzifələr». V Elmi-praktik konfransın məqalələr toplusu. 14-15 oktyabr, 2011-ci il. Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 624 səh.
4. Cəfərova L., Qasımova A., Rəsulova İ., Əzimzadə A., Ələkbərov F., Həsənova T. (2021). “Məktəbəhazırlıq qruplarında inklüziv təlimin təşkili” (müəllimlər üçün metodik vəsait). Bakı, ARTİ, səh. 42.
5. Məktəbəqədər təhsilin proqramı (kurikulumu). (2022). Bakı, s.54.
6. Məmmədova K. (2018). Korreksiyaedici-inkişafetdirici texnologiyalar. Məktəbəqədər təhsilin yeni məzmunu və onun tətbiqi məsələləri. (metodik vəsait). Bakı, “Mütərcim”, s.126-134.

7. Uşaq hüquqları haqqında BMT Baş Assambleyasının 20 noyabr, 1989-cu ildə, 44/25 sayılı qətnaməsi ilə qəbul edilmiş Konvensiya. 15 səh.
8. «İnteqrirovannoe i inklyuzivnoe obrazovanie dlya rebenka s oqraniçennimi vozmojnost yami zdorovya». Vıstuplenie na qorodskom festivale “Kaleydoskop sotsialno-pedaqoqi çes kix innovatsiiy», 27 avqusta 2015 goda v MOU SOŞ № 4, st.2.
9. Jivotkova A.A., Leontyeva Ye.Ye., Lobova A.V. (2018). Razvitie i korrektsiya poznova telnoy deyatelnosti doshkolnikov s OVZ. Rabochaya proqramma uchitelya-defektoloqa. Moskva, st. 27.
10. <http://autismschool.by/inklyuziya-v-belarusi1/proekt-koncepcii-razvitiya-inklyu-zivnogo-obrazovaniya.html> № 351. – Bakı: 2019, səh. 6-9.
11. https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nkl%C3%BCziv_t%C9%99hsil